

Sfera ubóstwa w Polsce w latach 1994–2000

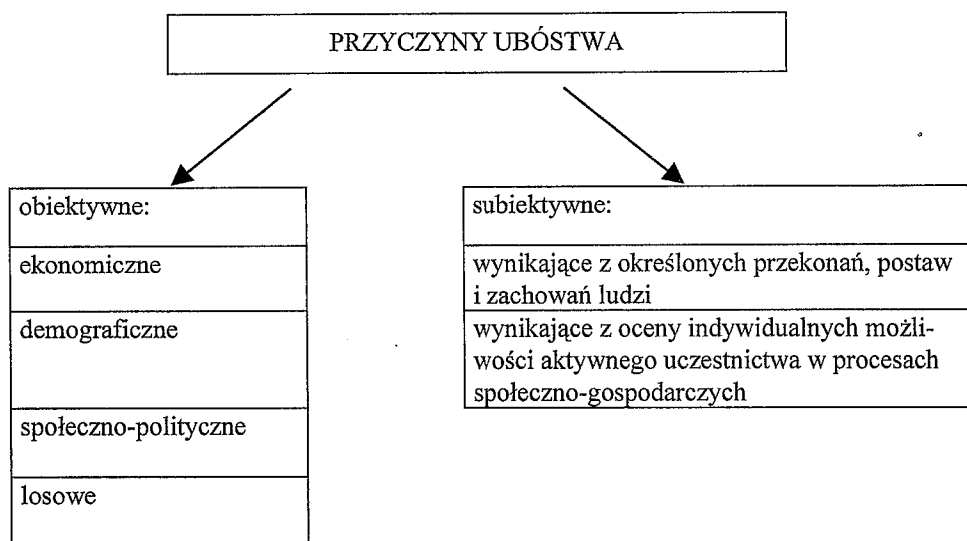
Ubóstwo w Polsce po zmianie ustroju społeczno-gospodarczego przestało być ukrywane, a jego monitorowanie stało się koniecznością ze względu na zakres działań polityki społecznej i gospodarczej. Celem niniejszego opracowania jest pokazanie wyłącznie kształtowania się sfery ubóstwa, jego przyczyn, zasięgu, rodzajów i struktury tego zjawiska w Polsce w okresie po umocnieniu się mechanizmu rynkowego.

Przyczyny powstawania ubóstwa

Nad zjawiskiem ubóstwa od wieków zastanawiają się filozofowie, socjologowie, ekonomiści, teolodzy. Ubóstwo oddziałuje na procesy społeczne i gospodarcze. Skutki jego występowania nie ograniczają się wyłącznie do jednostek nim dotkniętych, lecz z biegiem czasu – zwłaszcza w sytuacji zwiększania się zasięgu trwałego ubóstwa – mogą stać się w coraz większym stopniu odczuwane przez resztę społeczeństwa. Wśród badaczy problematyki ubożenia toczony są dysputy o tym, co jest rzeczywistym czynnikiem sprawczym tego zjawiska.

We współczesnej literaturze przedmiotu przyczyny ubóstwa dzieli się na obiektywne i subiektywne. Wśród przyczyn obiektywnych wyróżnia się: ekonomiczne, demograficzne, społeczno-polityczne oraz losowe. Przyczyny subiektywne mają swoje źródło w określonych przekonaniach, postawach i zachowaniach ludzi, jak również w indywidualnych możliwościach aktywnego uczestniczenia poszczególnych osób w procesach społeczno-gospodarczych (rys. 1).

Przyczyny obiektywne w przeważającej mierze powstają w zewnętrznej sferze otoczenia człowieka. Można do nich zaliczyć wielkości makroekonomiczne i demograficzne, takie jak: niski poziom dochodu narodowego na mieszkańca, bardzo wysoki przyrost naturalny, system podatkowy czy bezrobocie w różnych jego rodzajach, wykluczające osoby z możliwości zatrudnienia. Zalicza się do tej grupy również przyczyny losowe: wypadki i choroby (np. zawodowe), powodujące niezdolność do pracy, często w wyniku złych warunków w miejscu pracy. Wymienione czynniki odpowiedzialne są za zjawisko tzw. biedy niezawinionej.

Rysunek 1

Podział przyczyn powodujących ubóstwo

Źródło: Opracowanie własne.

Źródłem przyczyn subiektywnych są świadome decyzje osób lub czynniki, na które osoby te mają wpływ, jak np. wybór określonego stylu życia, nieprzystosowanie do zmieniających się warunków zewnętrznych, pesymistyczne nastawienie do świata, brak wewnętrznej dyscypliny czy zwyczajne lenistwo. Nie bez znaczenia są tu także uwarunkowania psychofizyczne, kreujące określoną osobowość jednostki – przedsiębiorczą bądź bierną. Niska aktywność w dostosowaniu się do wymogów rynku pracy powoduje zepchnięcie w stan ubóstwa w większym stopniu w warunkach gospodarki opartej na mechanizmach rynkowych¹.

Klasyfikacja przyczyn ubóstwa dokonywana jest również z punktu widzenia jego przejawów i skutków. Wyróżnia się wówczas dwie podstawowe grupy przyczyn biedy: pierwotne i wtórne. Ta klasyfikacja budzi jednak najwięcej kontrowersji. To, co w jednym przypadku może być uznane za pierwotną przyczynę ubóstwa, w innym jest wyłącznie czynnikiem pogłębiającym proces ubożenia, a w jeszcze innym staje się jego skutkiem.

Podział przyczyn pauperyzacji w ramach tego systemu klasyfikacji jest w znacznym stopniu oparty na sądach normatywnych, a więc wynikających z osobistych przekonań danego badacza. I chociaż do właściwego ukierunkowania działań polityki społecznej w walce z ubóstwem konieczne jest precyzyjne rozpoznanie przyczyn zjawiska, to jednak dyskusja w kategoriach przy-

¹Sztumski J., 1995: Ubóstwo jako problem społeczny. *Polityka Społeczna*, nr 8.

czyn pierwotnych i wtórnych nie spełnia w nauce żadnych funkcji poznawczych.

Odchodząc od rozpatrywania przyczyn biedy w ramach któregośkolwiek systemu klasyfikacji, opierając się na rozważaniach Z. Kaźmierczaka², zgodzić się można z autorem że czynniki sprawcze, tego zjawiska to:

- zróżnicowanie kapitału ludzkiego,
- ograniczony popyt na pracę w kraju,
- naruszanie prawa podmiotu na rynku pracy – różne formy dyskryminacji,
- niekorzystna dla pracobiorców struktura rynku pracy – wystąpienie bezrobocia.

Przyczyn prowadzących do ubożenia jest wiele. Ryzyko popadnięcia w stan zubożenia jest w cyklu życiowym największe w dwóch okresach: w czasie wychowywania dzieci (co dotyczy głównie młodych rodzin) oraz po ustaniu pracy (z uwagi na osiągnięcie wieku emerytalnego, np. przy małej emeryturze bądź występującej niezdolności do pracy).

Rodziny młode, w początkowym okresie pracy zarobkowej, uzyskują często dochody znacznie niższe od ich stosunkowo wysokich potrzeb związanych z utrzymaniem mieszkania i wychowaniem potomstwa. Sytuacja ekonomiczna gospodarstw domowych emerytów i rencistów pogarsza się w wyniku niskich świadczeń emerytalnych, które swoim poziomem znacznie różnią się od dochodów osiąganych w okresie aktywności zawodowej. Zasadny staje się zatem wniosek, że ubóstwo ma określoną strukturę socjalną.

Rodzaje ubóstwa i jego zasięg w Polsce

W Polsce bada się i określa rozmiary trzech podstawowych kategorii ubóstwa: absolutnego, względnego i subiektywnego.

Ubóstwo bezwzględne (absolutne) wyznaczają linie graniczne: od góry – minimum socjalne, od dołu – minimum egzystencji. Wybrano je dlatego, że mają najbardziej klarowną definicję, zrozumiałą i akceptowaną przez opinię społeczną. Ustalony poziom minimum socjalnego stanowi dolną granicę środków do funkcjonowania w społeczeństwie, stąd bywa określane granicą niedostatku. Minimum egzystencji oznacza granicę biologicznej egzystencji i właściwie należałoby mówić o nędzy. Pozostałe ujęcia ubóstwa umieszczają je pomiędzy tymi liniami.

²Kaźmierczak Z., 1995: Niektóre przyczyny ubóstwa i formy polityki przeciwdziałania (na przykładzie Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej). *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica*, nr 137.

Ubóstwo względne występuje wówczas, gdy osoba otrzymuje środki zapewniające konsumpcję na poziomie niższym od 50% przeciętnych wydatków przypadających na jednostkę ekwiwalentną.

Ubóstwo subiektywne określa się na podstawie własnej oceny poziomu swojego życia i poczucia stabilizacji finansowej.

Na ocenę sytuacji dochodowej wpływa związek osoby z gospodarstwem domowym, w którym ona przebywa, co opisuje S. Golinowska³. Dochody można zsumować i podzielić przez liczbę osób w gospodarstwie. W ten sposób otrzymuje się dochód przypadający na jednego członka gospodarstwa domowego. Jednak już potoczna wiedza pozwala stwierdzić, że dzieci zużywają mniej środków niż dorośli, a dzieci starsze więcej niż małe. Gospodarstwo domowe z większą liczbą osób wydaje proporcjonalnie mniej pieniędzy, ponieważ występuje wówczas efekt skali³. Z tego powodu wyznaczono tzw. skale ekwiwalentności, nazywane również jednostkami konsumpcyjnymi. Pozwalają one na porównanie dochodów (lub wydatków) gospodarstw domowych o różnej liczbie członków oraz różnym składzie demograficznym. Do konstrukcji tych skal wykorzystuje się badania empiryczne dotyczące wydatków (spożycia) zarówno o charakterze obiektywnym, jak i subiektywnym (deklaracje osób – członków gospodarstw domowych).

Do ustalania tych skal podchodzi się również normatywnie, przyjmując za podstawę zależność spożycia od liczby osób oraz ich cech demograficznych. Tego typu podejście zastosowano w statystyce Unii Europejskiej, w której wykorzystuje się tzw. skale ekwiwalentności OECD. Mają one następujące współczynniki wydatków (spożycia) członków gospodarstw domowych: głowa gospodarstwa domowego – 1,0, partner – 0,7, dziecko pierwsze i każde następne – 0,5. Dochód rodziny podzielony przez sumę wskaźników wyznacza dochód ekwiwalentny. Skale ekwiwalentności OECD stosuje się również w Polsce. Wykorzystuje je Instytut Pracy i Spraw Społecznych do szacowania minimum socjalnego.

Do oceny zasięgu ubóstwa stosuje stopę ubóstwa i wskaźnik głębokości ubóstwa⁴.

W Polsce przyjmuje się miary zbudowane na kryterium potrzeb. Ich użycie umożliwia obiektywną ocenę, czy zaspokajanie potrzeb pozwala na życie na poziomie „godnym człowieka” i zapewnia utrzymanie więzi ze społeczeństwem. Dodatkowo miara taka stosunkowo łatwo może być konfrontowana z rzeczywistością ekonomiczną i społeczną (z warunkami rynkowymi, z preferencjami konsumpcyjnymi itp.).

³Golinowska S., 1997: *Polska bieda II: kryteria, ocena, przeciwdziałanie*. IPiSS, Warszawa.

⁴Stopę ubóstwa oblicza się jako iloraz liczby jednostek ubogich do liczby jednostek w całej populacji. Wskazuje on procentowy udział ubogich w danej populacji. Głębokość ubóstwa przedstawia się z reguły za pomocą wskaźnika średniej luki dochodowej (wydatkowej). Wskaźnik ten informuje, o ile procent przeciętne dochody (wydatki) gospodarstw domowych ubogich są niższe od wartości przyjętej za granicę ubóstwa.

W badaniu ubóstwa stosuje się miary relatywne. Ich obliczanie umożliwia szybkie uzyskiwanie wyników o zasięgu ubóstwa (dzięki komputerowej rejestracji i technice przetwarzania danych).

Bez względu na zastosowane rodzaje miar ubóstwa można stwierdzić, że jego zasięg w Polsce jest bardzo rozległy i powiększa się z roku na rok. W 2000 r., według prezentowanych szacunków IpiSS, w obszarze ubóstwa (a więc poniżej minimum socjalnego) znajdowało się ponad 53% osób w gospodarstwach domowych, a około 8% osób nie osiągało dochodów na poziomie minimum egzystencji, a więc żyło w obszarze zagrożenia biologicznego. Rozległość obszaru ubóstwa i jego gwałtowny wzrost na początku lat 90. jest przede wszystkim rezultatem obniżenia się przeciętnego poziomu dochodów, przy jednoczesnym pogłębianiu się ich zróżnicowania (w następstwie gwałtownego spadku wartości PKB oraz procesów transformacji). Na rozszerzenie się ubóstwa wpływały zarówno sytuacja ekonomiczna kraju, jak i podział dochodów. Dlatego wzrost przeciętnego poziomu dochodów w następstwie wzrostu gospodarczego nie powodował automatycznie zmniejszania się populacji ubogich.

Ubóstwo bezwzględne

W Polsce określono po raz pierwszy dolną granicę ubóstwa bezwzględnego (minimum egzystencji) w sposób wymierny w 1995 r. – w ramach badań nad wyznaczaniem linii ubóstwa, prowadzonych w IpiSS⁵ (tab. 1).

Z analizy wydatków gospodarstw domowych na zakup towarów i usług na poziomie minimum egzystencji w latach 1994–2000 wynika, że w badanym okresie wartość tego miernika w przeliczeniu na 1 osobę była najniższa w 3-osobowym gospodarstwie domowym z małym dzieckiem (4–6 lat), a najwyższa w gospodarstwie 1-osobowym (do 60. roku życia). Na drugim miejscu znalazły się gospodarstwa domowe osób w wieku powyżej 60 lat, a następnie gospodarstwa domowe 2-osobowe osób w wieku do 60 lat i gospodarstwa 4-osobowe z dzieckiem młodszym i starszym.

W gospodarstwach 5-osobowych nie wystąpiło najniższe minimum egzystencji na osobę, co wynikałoby z efektu skali. Być może wiąże się to z wiekiem dzieci i ich zwiększonymi potrzebami zarówno żywnościowymi, jak i wydatkami na wyposażenie szkolne.

Z relacji minimum egzystencji do przeciętnych dochodów rozporządzalnych obliczonych dla kilku wybranych typów gospodarstw domowych wynika, że największa różnica wystąpiła w 1-osobowych gospodarstwach pracowniczych oraz w gospodarstwach emeryckich (tab. 2). Wystąpiło bardzo niekorzystne zjawisko w gospodarstwach 5-osobowych utrzymujących się z niezarobkowych źródeł, w których przeciętny dochód rozporządzalny nie zapewniał minimum egzystencji.

⁵Deniszczyk L., Sajkiewicz B., 1995: Minimum egzystencji. *Polityka Społeczna*, nr 8.

Tabela 1

Minimum egzystencji gospodarstw domowych w Polsce w latach 1993–2000 (ubóstwo bezwzględne)

Typy gospodarstw domowych	Minimum egzystencji (wydatki w zł miesięcznie)							
	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
1-osobowe, osób w wieku:								
– do 60 lat a = b	82,3	118,08	153,3	180,4	b.d.	254	291	311,5
– powyżej 60 lat a = b	80,8	112,88	148,8	177,4	b.d.	249	287	307,1
2-osobowe, osób w wieku:								
– do 60 lat a	135,5	194,8	259,7	306,6	b.d.	432	496	531,5
b	67,8	97,4	129,9	153,3	b.d.	216	248	265,8
– powyżej 60 lat a	131,1	185,0	250,7	300,7	b.d.	422	488	522,0
b	65,6	92,5	125,4	150,4	b.d.	211	244	261,0
3-osobowe, osób w wieku do 60 lat z:								
– dzieckiem młodszym (4–6 lat) a	191,5	272,5	366,7	436,8	b.d.	b.d.	706	754,0
b	63,8	90,8	122,2	145,6	b.d.	b.d.	235	251,3
– dzieckiem starszym (13–15 lat) a	213,8	305,0	407,1	482,3	b.d.	678	780	834,7
b	71,3	101,7	135,7	160,8	b.d.	226	260	278,2
4-osobowe w wieku do 60 lat z:								
– dzieckiem młodszym i starszym (4–6 i 13–15 lat) a	270,6	382,1	516,4	515,2	b.d.	861	993	1061,7
b	67,7	95,5	129,1	153,8	b.d.	215	248	265,4
5-osobowe do 60 lat z trojgiem dzieci:								
– jedno dziecko młodsze (4–6 lat) i dwoje starszych (13–15 lat) a	347,9	495,6	661,0	787,6	b.d.	1105	1275	1363,1
b	69,6	99,1	132,2	157,5	b.d.	221	255	272,6

a – na gospodarstwo,

b – na 1 osobę w gospodarstwie.

Uwaga: wskaźniki dynamiki są identyczne dla a i b.

Źródło: Obliczenia Instytutu Pracy i Spraw Socjalnych w Warszawie na podstawie opracowań zamieszczonych w miesięczniku *Polityka Społeczna* kolejnych lat.

Tabela 2

Relacje minimum egzystencji do przeciętnych dochodów gospodarstw domowych różnych typów i o różnej liczbie osób w roku 1994, 1996, 2000 (w %)

Dochód rozporządzalny gospodarstw domowych	Minimum egzystencji przeciętnie na 1 gospodarstwo domowe								
	1994			1996			2000		
	1-osobowych	4-osobowych	5-osobowych	1-osobowych	4-osobowych	5-osobowych	1-osobowych	4-osobowych	5-osobowych
dochody rozporządzalne = 100									
Ogółem	34,7	43,4	55,8	31,6	42,9	53,1	b.d.	b.d.	b.d.
Pracowników, w tym:	23,8	43,6	57,3	21,3	42	53,6	47,4	40	41,5
– pracowników na stanowiskach robotniczych	31,8	48,4	62,3	27,2	48,3	59,9	60,1	51,2	52,6
Emerytów i rencistów	36,6	x	x	34,5	x	x	49,8	x	x
Utrzymujących się z niezarobkowych źródeł	45,4	97,1	97,1	46,2	81,8	101,1	b.d.	b.d.	b.d.
Rolników	41,6	41,1	52,9	27,6	40,2	47,4	68,3	58,2	59,8

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Roczników Statystycznych GUS.

Zasięg ubóstwa bezwzględne w Polsce określony na podstawie minimum egzystencji wskazuje na bardzo niepokojące zjawisko jego zwiększania się w Polsce (tab. 3). W latach 1998–2000 wzrosło ono prawie o 3%. W warunkach zagrożenia fizycznej egzystencji żyło w Polsce w 2000 r. około 3 mln osób.

Biorąc pod uwagę kryterium grup społeczno-ekonomicznych, najgorsza sytuacja wystąpiła w gospodarstwach domowych osób utrzymujących się ze źródeł niezarobkowych, w których w 2000 r. 30,4% nie mogło zaspokoić podstawowych potrzeb egzystencjalnych.

Najniższy (4%) udział ubogich (poniżej minimum egzystencji) w 2000 r. był w gospodarstwach pracujących na rachunek własny. Wśród gospodarstw emerytów stanowił w tym roku trochę ponad 5%. W zdecydowanie trudniejszej sytuacji od emerytów znajdowały się rodziny rencistów, wśród których stopa ubóstwa skrajnego wynosiła w 2000 r. ponad 12%. Wyższy od przeciętnego był wskaźnik osób żyjących w sferze ubóstwa wśród gospodarstw powiązanych z rolnictwem. Dane potwierdzają, że chociaż bardziej zagrożone ubóstwem są rodziny rolników posiadających małe gospodarstwa rolne, to do sfery ubóstwa trafiają też coraz częściej rodziny rolników z gospodarstw większych. W 1999 r. zasięg ubóstwa skrajnego kształtował się na poziomie 19% wśród rodzin użyt-

kujących gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych do 10 ha oraz ponad 7% wśród rodzin z gospodarstw powyżej 15 ha⁶.

W rodzinach pracowniczych udział ubogich wynosił około 6%. W sferze ubóstwa znajdowały się przede wszystkim osoby z gospodarstw pracowników zatrudnionych na stanowiskach robotniczych. Poniżej minimum egzystencji żyło w tej grupie w 1999 r. około 7% osób, a w pozostałych gospodarstwach pracowniczych tylko 1%⁶.

Gospodarstwa osób ubogich mają przeciętnie wśród siebie więcej osób bez dochodu (dzieci, niepracujące osoby). W gospodarstwach znajdujących się w 1999 r. poniżej minimum egzystencji było przeciętnie 4,6 osoby, a w nich na 1 osobę posiadającą źródło dochodów przypadało 1,2 osoby na utrzymaniu⁶.

W ubóstwie skrajnym znalazło się w 2000 r. prawie co pięćdziesiąte gospodarstwo jednoosobowe, około 6% osób w gospodarstwach liczących 4 osoby i około 21% osób w gospodarstwach 6-osobowych.

Grupą najbardziej zagrożoną skrajnym ubóstwem stanowią rodziny wielodzietne – szczególnie te, w których jest czworo lub więcej dzieci na utrzymaniu.

Tabela 3

Zasięg ubóstwa absolutnego (na podstawie minimum egzystencji) i relatywnego w Polsce w latach 1993, 1996, 1998, 2000 (w %)

Wyszczególnienie	Ubóstwo							
	absolutne				relatywne			
	1994	1996	1998	2000	1994	1996	1998	2000
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Ogółem	6,4	4,3	5,6	8,1	12,0	14,0	15,8	17,1
Według grup społeczno-ekonomicznych								
Pracowników	4,7	3,2	4,1	5,8	11,4	11,3	12,6	13,6
Rolników	9,3	5,9	10,4	12,9	18,6	20,8	27,2	26,2
Pracowników użytkujących gospodarstwo rolne	6,1	5,4	6,6	8,6	14,8	17,8	21,5	20,9
Pracujących na własny rachunek	1,8	0,7	3,1	3,7	4,8	5,0	9,0	8,5
Emerytów			3,1	5,1			8,8	10,8
Rencistów	6,0	3,9	8,0	12,6	12,1	12,5	22,1	25,6
Utrzymujących się z innych niezarobkowych źródeł	28,7	21,5	26,2	30,4	46,1	44,9	48,0	45,5
Według liczby osób w gospodarstwie domowym								
1-osobowe	1,9	1,5	1,6	2,5	4,8	5,3	5,5	5,5
2-osobowe	1,8	1,4	1,4	2,7	4,7	5,1	5,3	6,3
3-osobowe	2,8	2,0	2,5	4,1	6,7	7,3	8,4	9,8
4-osobowe	4,2	2,9	4,0	6,4	10,5	11,0	13,1	14,3

⁶Warunki życia ludności w 2000 r. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2001.

cd. tabeli 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9
5-osobowe	8,4	5,8	4,8	10,3	18,4	19,9	23,4	22,7
6-osobowe i więcej	17,2	12,5	15,8	21,4	31,5	32,3	35,9	40,1
Według typu biologicznego gospodarstwa domowego								
Małżeństwa:								
bez dzieci na utrzymaniu	b.d.	1,2	1,1	1,5	3,3	4,0	4,1	4,1
z 1 dzieckiem	b.d.	1,6	1,7	3,4	5,1	5,7	6,9	8,2
z 2 dzieci	b.d.	2,6	3,8	5,7	8,7	9,6	12,3	12,9
z 3 dzieci	b.d.	5,5	8,5	11,0	17,4	19,8	24,5	24,5
z 4 i więcej dzieci	b.d.	16,2	20,4	26,4	35,1	38,2	42,2	47,9
Matka lub ojciec z dziećmi na utrzymaniu	b.d.	7,0	8,6	11,7	10,4	11,1	21,3	23,0
Pozostałe rodziny i gospodarstwa domowe	b.d.	5,4	6,2	9,3	b.d.	b.d.	17,9	19,2
Według klasy miejscowości zamieszkania								
Miasto o liczbie mieszkańców								
500 tys. i więcej	1,3	1,3	1,0	1,5			3,9	3,8
200–500 tys.	2,5	2,4	2,3	3,7	6,6	5,8	7,9	8,9
100–200 tys.	2,7	2,0	2,8	5,2	7,9	8,0	8,8	11,1
20–100 tys.	3,7	3,0	3,9	5,2	10,9	10,6	11,3	12,1
poniżej 20 tys.	4,9	5,0	5,9	9,3	14,0	14,8	16,4	18,4
Miasta razem	b.d.	2,9	3,4	5,2	8,9	9,3	10,0	11,3
Wieś	7,3	7,0	9,1	12,6	19,7	21,2	24,9	25,8
Według wieku głowy gospodarstwa domowego								
poniżej 25 lat								
25–34 lata	b.d.	5,6	6,6	8,1	b.d.	16,8	18,7	18,3
35–44	b.d.	5,0	6,6	9,8	b.d.	15,7	18,7	20,0
45–54	b.d.	3,5	4,5	8,0	b.d.	12,8	13,5	16,1
55–64	b.d.	2,6	4,2	6,2	b.d.	9,7	11,5	13,7
65 lat i więcej	b.d.	3,7	4,6	6,3	b.d.	10,7	11,2	13,1
Według poziomu wykształcenia głowy gospodarstwa domowego								
Wyższe	0,1	0,3	0,3	0,3	0,8	1,5	1,6	1,2
Średnie	1,6	1,6	1,9	3,2	6,8	6,7	7,0	8,2
Zasadnicze zawodowe	5,8	5,2	6,9	9,4	16,2	16,9	19,8	20,9
Podstawowe i bez wykształcenia	7,2	8,1	10,2	15,6	20,8	22,1	26,0	28,9

Źródło: Obliczenia GUS na podstawie budżetów gospodarstw domowych.

W Polsce występują znaczne różnice w poziomie życia ludności pomiędzy miastem a wsią. Najsilniej zagrożeni ubóstwem są mieszkańcy wsi oraz małych miast (tab. 3). Relatywnie mniej dotknięci ubóstwem są mieszkańcy dużych

aglomeracji miejskich. W skrajnym ubóstwie na wsi było ponaddwukrotnie więcej osób niż w miastach.

Jeżeli weźmie się pod uwagę wiek głowy gospodarstwa domowego, to okaże się, że wyższy odsetek ubogich występuje w gospodarstwach ludzi młodych niż u osób starszych. Gospodarstwa ludzi młodych w większym stopniu dotknięte są bezrobociem, a są to rodziny w fazie rozwojowej, wychowujące dzieci.

W Polsce, podobnie jak ma to miejsce w krajach Europy Zachodniej, coraz ważniejszym czynnikiem decydującym o statusie społecznym, w tym sytuacji materialnej jednostki i jej rodziny, jest miejsce zajmowane na rynku pracy. Bezrobocie, szczególnie długotrwałe, sprzyja występowaniu ubóstwa skrajnego. W 1999 r. w rodzinach dotkniętych bezrobociem ok. 17% osób wydawało na swoje utrzymanie mniej niż zakłada minimum egzystencji. Odsetek osób żyjących poniżej minimum egzystencji w rodzinach, w których nie było osób bezrobotnych wyniósł niecałe 5%⁷.

Pauperyzacji sprzyja również wykonywanie nisko płatnej pracy. Dotyczy to głównie osób z gorszym wykształceniem, pracujących na stanowiskach robotniczych, co stało się też jednym z ważniejszych czynników sprzyjających ubóstwu. Wyższy poziom edukacji ewidentnie zmniejsza zagrożenie ubóstwem skrajnym.

W wielu krajach, definiuje się jako ubóstwo poziom spożycia poniżej minimum socjalnego⁸.

Do 1996 r. najniższe minimum socjalne na jedną osobę przypadało w gospodarstwach 2-osobowych osób w wieku powyżej 60 lat (tab. 4). Od 1997 r. potwierdza się reguła korzyści skali ze wspólnego gospodarowania i najniższe minimum socjalne przypada na jedną osobę w gospodarstwach 5-osobowych. Różnica pomiędzy najmniejszą a największą wartością minimum socjalnego na 1 osobę, gdzie wartość najwyższa występowała w gospodarstwach 1-osobowych osób w wieku do 60 lat, a najniższa w gospodarstwach 5-osobowych, wyniosła w 2000 r. 179,2 zł. Jest to dość duża oszczędność wynikająca z korzyści wspólnego gospodarowania. Porównując wartość koszyka z 2000 r. do 1994 r. widać, że najbardziej wzrosła ona w gospodarstwach jedno- i dwuosobowych osób w wieku powyżej 60 lat (o około 190%), a najmniej w gospodarstwach 1-osobowych w wieku do 60 lat (tab. 4).

⁷Warunki życia ludności w 2000 r. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2001

⁸Minimum socjalne to taki poziom niskich dochodów, który pozwala ludziom uczestniczyć w życiu społecznym (w integracji z nim) i nie wpaść w ubóstwo. Nie jest to *de facto* linia ubóstwa, ale linia ostrzegająca, że poniżej tej granicy powstaje zagrożenie ubóstwem.

Tabela 4

Wysokość minimum socjalnego w Polsce w gospodarstwach pracowniczych i emeryckich w latach 1994–2000

Typy gospodarstw domowych							
	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
1-osobowe, osób w wieku:							
– do 60 lat a = b	252,6	333,0	405,5	485,1	564	638	694,4
– powyżej 60 lat a = b	218,7	301,0	355,8	445,3	519	589	641,2
2-osobowe, osób w wieku:							
– do 60 lat a	417,9	554,4	674,4	809,7	940	1065	1159,1
b	208,9	277,2	337,2	404,8	470	532	579,6
– powyżej 60 lat a	352,5	476,8	579,2	730,7	850	968	1053,7
b	176,3	238,4	289,6	365,4	425	484	526,9
3-osobowe, osób w wieku do 60 lat z:							
– dzieckiem młodszym (4–6 lat) a	564,4	750,2	923,1	1115,6	1302	1487	1618,5
b	188,1	250,1	307,7	371,9	434	496	539,5
– dzieckiem starszym (13–15 lat) a	595,1	793,5	972,1	1180,9	1372	1555	1689,4
b	198,4	264,5	324,0	393,6	457	518	563,1
4-osobowe w wieku do 60 lat z:							
– dzieckiem młodszym i starszym (4–6 i 13–15 lat) a	735,0	978,5	1190,6	1448,8	1688	1925	2090,1
b	183,8	244,6	297,7	362,2	422	481	522,5
5-osobowe do 60 lat z trojgiem dzieci: - jedno dziecko młodsze (4–6 lat) i dwoje starszych (13–15 lat) a	907,1	1208,8	1471,9	1790,6	2085	2376	2576,0
b	181,4	241,8	294,4	358,1	417	475	515,2

a – na gospodarstwo, b – na 1 osobę w gospodarstwie.

Uwaga: wskaźniki dynamiki są identyczne dla a i b.

Źródło: jak w tab. 1.

Wzrost wartości koszyka minimum socjalnego pokazuje, że rósł on szybciej od wzrostu cen towarów i usług konsumpcyjnych. Wiąże się to z tym, że do obliczania wskaźnika wzrostu cen przyjmuje się znacznie więcej dóbr i usług niż zawiera ich koszyk minimum socjalnego.

Gospodarstwa domowe pracowników żyjące na poziomie minimum socjalnego większość wydatków przeznaczają na żywność i mieszkanie (tab. 5). Gospodarstwa emerytów na tym poziomie wydają mniej na żywność.

Istnieje uzasadniona potrzeba rewizji koszyków minimum egzystencji i minimum socjalnego. Zadanie to wymaga jednak czasu i środków. Dlatego dane prezentowane w tabelach dla 2000 r. nie uwzględniają wzrostu wydatków związanych z reformą systemu ochrony zdrowia i oświaty.

Tabela 5

Struktura wydatków na poziomie minimum socjalnego w gospodarstwach pracowniczych i emeryckich w 2000 r. (w %)

Wyszczególnienie	Gospodarstwa pracownicze						Gospodarstwa emeryckie	
	1-osobowe	2-osobowe	3-osobowe	3-osobowe	4-osobowe	5-osobowe	1-osobowe	2-osobowe
	(M+K)/2	M+K	M+K+D mł	M.+K+ Dst	M+K+D mł+Dst	M+K+D mł+2x Dst	(M+K)/ 2	M+K
Żywność	25,5	30,6	30,2	32,5	32,7	34,1	24,2	29,4
Mieszkanie	36,0	30,9	29,8	28,5	28,4	28,0	39,0	34,0
– eksploatacja	29,4	26,2	25,8	24,7	25,0	24,9	31,8	28,9
– wyposażenie	6,7	4,7	4,0	3,8	3,5	3,1	7,2	5,2
Oświata i wychowanie	0,0	0,0	4,1	2,1	4,9	5,3	0,0	0,0
Kultura	6,7	4,4	4,2	4,0	4,0	3,9	7,3	4,9
Odzież i obuwie	6,3	7,6	7,3	7,9	7,8	8,1	5,7	7,0
Leki	0,7	0,9	0,9	0,9	0,9	0,9	1,4	1,7
Higiena	3,6	4,2	3,8	4,1	3,9	3,7	3,7	4,4
Sport i wypoczynek	3,8	3,1	4,4	4,2	3,4	3,3	4,2	3,4
Transport	9,9	11,8	9,7	10,1	9,2	8,8	7,2	8,7
Pozostałe wydatki	7,4	6,5	5,7	5,7	4,8	3,8	7,4	6,5
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Uwaga: Symbole użyte w tablicy oznaczają odpowiednio: M – mężczyzna w wieku 25–60 lat, K – kobieta w wieku 25–60 lat, (M+K)/2 – wydatki na poziomie średniej arytmetycznej dla gospodarstwa mężczyzny i kobiety, Dmł – dziecko młodsze w wieku 4–6 lat, Dst – dziecko starsze w wieku 13–15 lat. W przypadku gospodarstw emeryckich symbole M i K oznaczają odpowiednio mężczyznę i kobietę w wieku powyżej 60 lat.

Źródło: jak w tab. 1.

Ubóstwo relatywne (względne)

Wartości relatywnych granic ubóstwa w każdym kraju uzależnione są od ogólnego poziomu jego rozwoju gospodarczego. Przyjęcie jako linii takiego samego procentu średnich wydatków w kraju o przeciętnie wysokim czy też niskim poziomie życia ludności oznacza, że za kwotę stanowiącą próg ubóstwa nabywa się inny koszyk dóbr i usług.

Z badań budżetów gospodarstw domowych w Polsce wynika, że w latach 1994–2000 ubóstwo relatywne wzrosło o 5%. (tab. 3). Struktura ubóstwa według grup społeczno-ekonomicznych pozostała bez zmian.

Biorąc pod uwagę źródło utrzymania gospodarstwa domowego, w zdecydowanie najtrudniejszej sytuacji znajdowały się rodziny utrzymujące się ze źródeł niezarobkowych, (tab. 3). Od 1998 r. można zaobserwować nieznaczny spadek stopy ubóstwa w tej grupie. W gospodarstwach z co najmniej jedną osobą bezrobotną poniżej relatywnej linii ubóstwa żyło w 1994 r. 27% osób, natomiast w gospodarstwie bez osób bezrobotnych – 10%⁹. Tendencja ta utrzymuje się po dzień dzisiejszy.

Znacznie wyższą od średniej krajowej wartością wskaźnika zasięgu ubóstwa odznaczały się gospodarstwa rolników oraz pracowników użytkujących gospodarstwo rolne. Wiąże się to z trwającą od kilku lat złą sytuacją finansową gospodarstw domowych powiązanych z rolnictwem (tab. 3).

W grupie emerytów zasięg ubóstwa był dużo niższy od średniej krajowej. W pozostałych grupach wartość tego wskaźnika była również zdecydowanie niższa.

Wysoką stopę ubóstwa miały również gospodarstwa domowe rencistów. Ze względu na swój wiek i stan zdrowia osoby te mają ograniczone możliwości podejmowania aktywnych działań zmierzających do poprawy swojej sytuacji materialnej.

O wiele szybciej (trzykrotnie) ubóstwo wzrastało w gospodarstwach rolników w porównaniu z gospodarstwami pracowniczymi (tab. 3).

Najwyższy procent ubogich charakteryzował małżeństwa wielodzietne. Niepokojąca jest tendencja wzrostu zasięgu ubóstwa w tej grupie oraz w rodzinach niepełnych. Pozostałe gospodarstwa charakteryzowały się wskaźnikiem poniżej średniej krajowej.

Miejscowość zamieszkania ma zdecydowany wpływ na rozmiary ubóstwa (tab. 3). Wieś cechuje ponaddwukrotnie większa stopa relatywnego ubóstwa w porównaniu z miastami. Przyczyn tego zjawiska należy upatrywać w tym, że

⁹Szukiełojć-Bieńkuńska A., 1995: Relatywna linia ubóstwa i wyniki jej zastosowania w badaniach budżetów rodzinnych w 1993 i 1994 r. *Polityka Społeczna*, nr 8.

na wsi bezrobocie było prawie dwukrotnie wyższe niż w miastach. Równie dużym wzrostem zasięgu ubóstwa charakteryzowały się małe miasta.

Niskie wykształcenie, a w ślad za nim gorsze kwalifikacje zwiększają ryzyko popadania w ubóstwo. W 2000 r. w gospodarstwach domowych, w których głowa rodziny miała wykształcenie co najwyżej podstawowe, stopa ubóstwa relatywnego była najwyższa, a najniższa przy wykształceniu wyższym (tab. 3).

Ubóstwo subiektywne

O liniach ubóstwa wyznaczanych przez samoocenę warunków bytu członków gospodarstw domowych mówi się, że są najbardziej demokratyczną metodą definiowania ubóstwa¹⁰.

Zasięg ubóstwa na podstawie kryterium grup społeczno-ekonomicznych był najniższy w gospodarstwach domowych osób pracujących na własny rachunek i emerytów, a najwyższy wśród rolników i użytkujących gospodarstwo rolne oraz osób utrzymujących się z niezarobkowych źródeł (tab. 6).

W opinii subiektywnej zwraca uwagę duża liczba jednoosobowych gospodarstw domowych określających się jako ubogie. Jest to związane ze znacznym udziałem w grupie emerytów i rencistów. Nie bez znaczenia jest wysoka wyce-
na poziomu własnych potrzeb tej grupy. Najniższe wskaźniki ubóstwa wystąpiły w gospodarstwach dwu- i trzyosobowych.

Tabela 6

Ubóstwo subiektywne według ważniejszych cech społeczno-ekonomicznych gospodarstw domowych w latach 1993, 1998, 2000 (w %)

Wyszczególnienie	1993	1998	2000
1	2	3	4
Ogółem	40	30,8	34,4
Według grup społeczno-ekonomicznych			
Pracowników	29,2	22	22,6
Rolników	42,3	44,6	43,6
Pracowników użytkujących gospodarstwo rolne	29,9	26,9	25,6
Pracujących na własny rachunek	11,8	14,4	17,1
Emerytów	55,8	31,7	38,2
Rencistów		54,6	59,9

¹⁰ Szukiełojć-Bieñkuńska A., 1995: Relatywna linia ubóstwa i wyniki jej zastosowania w badaniach budżetów rodzinnych w 1993 i 1994 r. *Polityka Społeczna*, nr 8.

cd. tabeli 6

1	2	3	4
Utrzymujących się z innych niezarobkowych źródeł	78,1	76,7	72,5
Według liczby osób w gospodarstwie domowym			
1-osobowe	70,8	54,1	58,4
2-osobowe	40,1	24,8	27,6
3-osobowe	31,0	23,7	29,0
4-osobowe	32,6	27,0	29,5
5-osobowe	36,9	33,1	33,2
6-osobowe i więcej	36,4	36,8	36,8
Według typu biologicznego gospodarstwa domowego			
Małżeństwa:			
bez dzieci na utrzymaniu	36,0	19,2	22,7
z 1 dzieckiem	29,4	22,3	27,5
z 2 dzieci	34,6	29,3	31,7
z 3 dzieci	46,2	43,5	38,6
z 4 i więcej dzieci	62,0	62,4	54,3
Matka lub ojciec na utrzymaniu	57,7	58,1	53,6
Według klasy miejscowości zamieszkania			
Miasto o liczbie mieszkańców			
500 tys. i więcej		15,0	20,4
200–500 tys.	31,9	21,8	25,5
100–200 tys.	33,1	26,6	27,4
20–100 tys.	37,1	27,9	32,8
poniżej 20 tys.	15,2	34,6	36,6
Miasta razem	b.d.	b.d.	29,0
Wieś	47,2	41,8	44,1
Według wieku głowy gospodarstwa domowego			
poniżej 25 lat		30,2	34,1
25–34 lata	39,4	29,2	29,4
35–44	34,5	31,6	31,8
45–54	30,0	24,3	28,8
55–64	42,1	31,6	39,3
65 lat i więcej	60,6	39,1	44,5
Według poziomu wykształcenia głowy gospodarstwa domowego			
Wyższe	10,0	4,9	5,0
Średnie	28,2	18,9	21,3
Zasadnicze zawodowe	40,8	34,0	37,4
Podstawowe i bez wykształcenia	60,3	50,9	57,0

Ubóstwo subiektywne obliczono według danych IV kwartału kolejnych lat.

Źródło: obliczenia GUS na podstawie budżetów gospodarstw domowych.

Wieloosobowe rodziny nie wyróżniają się pod względem udziału ubogich. Związane jest to prawdopodobnie z ich większą aktywnością zawodową i z niskimi aspiracjami konsumpcyjnymi.

Według kryterium typu biologicznego rodziny stwierdzić można wysoki udział ubogich rodzin wielodzietnych, a niski małżeństw bezdzietnych lub z jednym dzieckiem na utrzymaniu (tab. 6).

W subiektywnej ocenie ze stanem ubóstwa utożsamiają się mieszkańcy wsi i następnie małych miast. Wiąże się to ze stosunkowo większym bezrobociem na lokalnych rynkach pracy, gdyż ceny żywności w mniejszych miejscowościach są niższe.

Bardzo złą ocenę swojej sytuacji życiowej deklarowały gospodarstwa domowe osób starszych (powyżej 54. roku życia) oraz osób najmłodszych (tab. 4).

Udział gospodarstw domowych poniżej linii ubóstwa subiektywnego wyraźnie się zmniejsza wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia głowy rodziny (tab. 4). Ponad połowa gospodarstw domowych osób z wykształceniem co najwyżej podstawowym określiło się jako ubogie. Przy wykształceniu wyższym zasięg ubóstwa był prawie dziesięciokrotnie niższy.

Podsumowując, można stwierdzić, że:

- w Polsce analiza zjawiska „ubóstwo” oparta jest na miernikach bezwzględnych bądź relatywnych, czyli mających za podstawę pewne stałe kryteria, oraz na subiektywnych opiniach respondentów;
- w Polsce zasięg ubóstwa obiektywnego powiększa się. Gospodarstwa domowe, które ze względu na osiągnąty dochód znalazły się w sferze ubóstwa należą do wszystkich grup społeczno-ekonomicznych. Populacja żyjąca poniżej minimum egzystencji, a więc zagrożona biologicznie, stanowiła w 2000 r. 8,1% ludności kraju. Odsetek żyjących poniżej relatywnej linii ubóstwa zwiększał się i w 2000 r. stanowił 17,%;
- w Polsce większość ubogich rodzin znalazła się w ubóstwie w wyniku utraty pracy, a środki do ich utrzymania pochodzą z transferów ze środków publicznych. Pauperyzacji sprzyja również wykonywanie niskopłatnej pracy. Dotyczy to głównie osób o wykształceniu nie dopasowanym do potrzeb rynku pracy. W ubóstwie częściej żyją rodziny na wsi oraz w małych miastach. Zasięg ubóstwa relatywnego na wsi był w 2000 r. ponaddwukrotnie większy niż w miastach;
- ubóstwo w Polsce częściej dotyczy ludzi młodych. W 2000 r. ponad 18% osób poniżej 34 lat żyło w ubóstwie relatywnym. Obecnie sytuacja dzieci i młodzieży z rodzin ubogich wydaje się szczególnie trudna, gdyż zła sytuacja finansowa gospodarstw staje się jedną z najważniejszych barier w dostępie do edukacji. W Polsce relatywnie częściej zagrożeni są ubóstwem ludzie młodzi. Również trudną sytuację ma część osób starszych, gdzie 13% znalazło się w 2000 r. w sferze ubóstwa relatywnego. Ze względu na

swój wiek i stan zdrowia nie mają oni możliwości poprawy swojej sytuacji materialnej.

W niniejszym artykule nie zajmowano się metodami i środkami przeciwdziałania ubóstwu w Polsce. Są one opisane w publikacjach krajowych, w szczególności Instytutu Pracy i Spraw Społecznych.

Sphere of Poverty in Poland in the Years 1994–2000

Abstract

The paper summarizes the poverty situation in Poland in 1994–2000. It identifies the principal causes, types and scope of poverty.

Economic transition undergoing in Poland revealed the previous poverty problems but also affected seriously welfare distributions and standards of living. Upward trend of poverty population after 1989 in the country as a whole was mainly caused by an inconsistency between supply and demand on labour markets, while in rural areas it was a consequence of falling agricultural incomes.

The study shows that adopting the social minimum as poverty guideline, in 2000 over 53% of population was below this level. At the same time, 8% of Poles did not reach the subsistence minimum.

The authors conclude that poverty in Poland is most frequent amongst elderly people, young parents families and persons with low level of education. It concentrates mainly in rural areas and small towns.

Zastosowanie mapy grup strategicznych w sektorach rozproszonych na przykładzie przetwórstwa mleka

Wprowadzenie

Od czasu urynkowania gospodarki polski przemysł spożywczy uległ daleko idącym przeobrażeniom. Mimo dotychczasowych przekształceń branża ta nadal wymaga znaczących zmian. Sił wymuszających te zmiany należy upatrywać w zmieniającym się otoczeniu przedsiębiorstw spożywczych.

Wśród najważniejszych trendów w otoczeniu firm żywnościowych można wymienić: postępującą liberalizację wymiany międzynarodowej w zakresie handlu artykułami spożywczymi; ogólnoswiatową tendencję do wzrostu koncentracji w wielu gałęziach gospodarki, a w szczególności w handlu żywnością; wzrost wrażliwości społecznej na zagadnienia związane z bezpieczeństwem zdrowotnym żywności i ochroną środowiska, co przekłada się na coraz bardziej rygorystyczne przepisy; zmiany wzorców żywieniowych w krajach rozwiniętych (wyższy stopień przetworzenia, „wygodna żywność”, „fast-food” itp.). Z perspektywy polskich przedsiębiorstw szczególnie istotnym czynnikiem jest dążenie Polski do integracji z UE.

Zarysowane wyżej uwarunkowania kształtowane przez otoczenie tworzą wiele wyzwań, którym będą musiały sprostać polskie przedsiębiorstwa spożywcze pragnące utrzymać się w przyszłości na rynku. Wyzwania te można podzielić na dwie zasadnicze grupy:

- związane z koniecznością dostosowania do wymagań jakościowych, sanitarnych i weterynaryjnych obowiązujących w UE;
- związane z wypracowaniem przewagi konkurencyjnej, pozwalającej na podjęcie rywalizacji w ramach rynku UE, a w dalszej perspektywie na sprostanie globalnej konkurencji.

O ile pierwsza grupa wyzwań (mających w gruncie rzeczy charakter techniczny) spotyka się z dużym zainteresowaniem i jest szeroko omawiana w literaturze przedmiotu, o tyle druga – kluczowa dla długofalowego rozwoju branży żywnościowej – nie została jeszcze w pełni rozpoznana.